

*Юлія Володимирівна Шапран,
аспірантка кафедри теорії права
та держави Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Будь-яке правове явище чи процес має власне призначення та пріоритети розвитку, що відображає його роль та цінність у правовому житті суспільства. Оскільки законодавча база держави відіграє важливу роль та значення в життєдіяльності суспільства та держави, тому і відповідна діяльність в сфері її формування відіграє не менш важливу роль, що забезпечує її якість та ефективність дії права в цілому. Як і будь-яка інша юридична діяльність, діяльність в сфері правотворчості повинна відповідати вимогам системності, послідовності та виваженості, і основою такої відповідності є правотворча політика держави. Саме правотворча політика формує науково обґрунтовану, концептуальну основу удосконалення правового регулювання відносин будь-якої сфери людського життя, в тому числі і сфери захисту прав людини. Ключовою особливістю правотворчості, що відрізняє її від інших видів юридичної діяльності, є її системний характер, що пов'язаний з постійною тривалою процедурою прийняття норм права, їх поточної зміни та оновлення. Саме послідовність і системність в роботі суб'єктів правотворчості є основою формування та поточного оновлення правової бази як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Необхідність посилення дієвості механізмів захисту прав людини в Україні зумовлюється наявними проблемами в самому механізмі захисту прав людини, що підтверджується і статистичними спостереженнями, проведеними в українському суспільстві. Незважаючи на кількість державних органів, що забезпечують і захищають права та свободи людини, дві третини громадян не вважають Україну державою, у якій дотримуються права і свободи людини [1, с. 5]. Це пов'язано переважно з тим, що наша практика державного життя історично була заснована здебільшого на зневазі до звичайної людини, ніж на пошані до особистості [2, с. 389]. З огляду на зазначене, наукові дослідження питань удосконалення будь-якого державно-правового явища, в тому числі і механізмів захисту прав людини, насамперед, потребує їх аналізу крізь призму правотворчої політики в державі, як концептуальної основи удосконалення правового забезпечення, в тому числі і сфери захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою цієї наукової роботи, насамперед, є наукові праці відомих українських і зарубіжних вчених. Проблеми механізмів захисту прав людини та правотворчої політики досліджувались ще у 60-70-х роках ХХ століття та були розглянуті в працях І. Л. Брауде, Д. А. Ковачева, А. Нашиц, А. С. Піголкіна, С. В. Полєніної, Ю. О. Тихомирова та інших. Важливі аспекти механізмів захисту прав людини та правотворчої політики, що на них впливає, були і є на сьогодні предметом досліджень таких сучасних вітчизняних дослідників, як: С. В. Бобровник, О. Л. Богиніч, Ж. О. Дзейко, П. Б. Євграфов, А. П. Заєць, О. В. Зайчук, М. І. Козюбра, С. П. Кравченко, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, П. М. Рабінювич, О. Ф. Скакун, Т. І. Тарахонич, М. В. Цвік, Ю. С. Шемшученко та інші. Однак сучасний стан наукової розробки проблем удосконалення механізмів захисту прав людини в Україні, в тому числі крізь призму вітчизняної правотворчої політики, свідчить про епізодичність вказаних досліджень, оскільки наукове вивчення механізмів захисту прав людини та правотворчої політики здійснювалось опосередковано через науковий аналіз інших суміжних правових явищ та процесів. Як результат, сьогодні у вітчизняній юридичній науці відсутні комплексні наукові дослідження питань удосконалення механізмів захисту прав людини.

Мета статті. Враховуючи наукову доцільність дослідження питань удосконалення механізмів захисту прав людини в Україні, в тому числі крізь призму вітчизняної правотворчої політики, ме-

тою цієї наукової роботи є: по-перше, на підставі аналізу доктринальних підходів до розуміння сучасної правотворчої політики України встановити особливості її функціонування в практиці правотворчості в Україні; по-друге, виокремити та обґрунтувати шляхи вдосконалення механізмів захисту прав людини, які відповідатимуть правотворчій політиці України.

Основні результати дослідження. В юридичній літературі вченими безпосередньо наголошується на важливому значенні правотворчої політики та на важливості наукового дослідження правотворчої політики як засобу забезпечення і вдосконалення правотворчої діяльності. Н. А. Железняк зазначає про те, що правотворча політика – це специфічна міжгалузева правова категорія, яка визначає ґрунтовані принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, які засновані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи. Тим самим наукове дослідження правотворчої політики має стратегічне значення для вітчизняної юридичної науки та правотворчої практики [3].

Відзначаючи принципове значення правотворчої політики як засобу забезпечення організованості правотворчої діяльності та її послідовності, слід наголосити на тому, що практична роль правотворчої політики найбільш повно виявляється в її пріоритетах, встановлюючи певні орієнтири щодо здійснення правотворчості, в тому числі і в питаннях удосконалення функціонування механізмів захисту прав людини. На думку вчених, пріоритети політики являють собою ключові напрямки, акценти, переваги в діяльності органів державної влади, які побудовані відповідно до її уявлень про ієрархію соціальних цінностей, що підлягають захисту і забезпеченню правом у першу чергу. Тому пріоритети політики можна розглядати як тактику, що створює сприятливі умови для реалізації правової політики, як вирішення нею тактичних завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [3]. Розглядаючи правотворчу політику, вченими вказується і на її здатність виступати синтезом різних пріоритетів. Це обумовлюється різноманіттям суспільних відносин, що регламентуються нормами різних галузей права, в результаті чого правотворча політика є системою пріоритетів, що сприяє вирішенню актуальних проблем правового регулювання різних інститутів і галузей права [4, с. 12]. Розвиток законодавства будь-якої держави пов'язується з певним напрямом щодо забезпечення тих або інших цінностей, які сформовані у суспільстві.

Необхідність вироблення єдиної політики розвитку законодавства в сфері функціонування механізмів захисту прав людини безпосередньо пояснюється недоліками поточної правотворчості. Вченими-правознавцями використовується поняття «політика розвитку законодавства», що передбачає не лише правотворчу або законотворчу політику, але і політику оновлення та вдосконалення законодавства. На підтвердження вказаного в юридичній літературі зазначається, що сучасний процес законотворчості зумовлюється відсутністю певної політики розвитку законодавства, що, як наслідок, призводить до:

- збільшення обсягів правотворчої діяльності, предметом якої є внесення змін і доповнень до чинних актів правотворчості, а також прийняття дублюючих правотворчих актів або актів, зміст яких уточнює положення чинних актів;

- спостерігаються випадки внесення поправок в закони, які ще не вступили в силу.

Як вихід з такої ситуації, пропонується впровадити так звану політику розвитку законодавства, що становитиме частину методології законотворчості та законодавчої (юридичної) техніки підготовки проектів правотворчих актів та їх прийняття, причому така політика має виражати політику держави, забезпечивши оперативне планування роботи парламенту, виявляти потреби у законодавчих актах, визначати їх якість та результативність [5, с. 14-15].

Наявними є і ті випадки, на які вказано вище щодо збільшення правотворчості, предметом якої є внесення змін і доповнень чинних актів правотворчості, а також прийняття дублюючих правотворчих актів або актів, зміст яких уточнює положення чинних нормативно-правових актів, спостерігаються випадки внесення поправок в закони, які ще не вступили в силу. Тому, підтримуючи цю думку, вважаємо за доцільне виокремити таку функцію правотворчої політики як методологічну, яка забезпечує формування критеріїв та вимог, які висуваються до результату правотворчої діяльності, тобто до змісту, структури, форми, якісних характеристик, ефективності положень правотворчих актів.

Проблематика удосконалення механізмів захисту прав людини, так само як і проблематика правотворчої політики, не є новою в юридичній науці. Однак єдиних підходів в цьому контексті вироблено не було, так само і є наявними на сьогодні недоліки функціонування механізмів захисту

прав людини в Україні. В юридичній літературі вченими наголошується на тому, що на сьогодні необхідно «узагальнити й уточнити наукові положення щодо поняття прав людини, закономірних тенденцій їхнього розвитку, визначення чинників, котрі становлять зміст і обсяг прав людини, оскільки такі положення поки що є досить неоднозначними. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що виокремлення прав людини ґрунтується на презумпції володіння кожним представником людського роду сукупністю можливостей, якими він наділений фактом свого існування. В цьому сенсі ці права – універсальні й наднаціональні, стосуються кожного» [6, с. 44]. Вирішення вказаного завдання надасть змогу сформувати методологічне підґрунтя для вдосконалення механізмів захисту прав людини. Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних перетворень саме створення належних умов для реального здійснення суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною та практичною проблемою [7, с. 149].

У літературі досить однозначно вказується на те, що «у складних умовах розбудови національної державності, попри протистояння політичних сил і нестабільність соціально-економічної ситуації, Україна однозначно та незмінно стоїть на позиції визнання міжнародних стандартів прав людини і впровадження їх у юридичну практику» [8]. Проте справедливим буде зазначити як про наявність недоліків реалізації механізмів захисту прав людини в Україні, так і про необхідність вироблення науково обґрунтованих шляхів вдосконалення захисту прав людини.

На думку С. П. Кубієвича, визнання міжнародних стандартів прав людини слід розглядати як історичне надбання суспільного розвитку, а також як процес нагромадження позитивного досвіду в галузі прав людини, що потребує глибокого вивчення, усвідомлення і нарешті практичного використання у законотворчій діяльності всіх держав світу [9, с. 595].

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, на думку В. П. Тихого, вимагає: забезпечення верховенства, пріоритету прав і основоположних свобод людини у відносинах з державою; врегулювання поведінки людей відповідно до загальновизнаного принципу «дозволено все, крім того, що заборонено законом» та врегулювання діяльності держави, її органів, посадових і службових осіб відповідно до принципу «дозволено лише те, що передбачається законами» тощо [10].

Незважаючи на досить неоднозначні та несистематизовані погляди вчених на проблематику вдосконалення механізмів захисту прав людини, все ж слід акцентувати увагу на характерній особливості цього процесу, змістом якого є необхідність зміни формату відносин між особою та державою, зокрема: необхідно змінити загальне бачення суспільства щодо ролі держави в сторону розуміння держави як гаранта та надійного суб'єкта захисту прав людини. Окрім того, відносини між суспільством та державою мають базуватися та розвиватися на основі партнерства та взаємності прав і обов'язків, а не на засадах підпорядкування.

Висновки. В контексті зазначеного вище, серед шляхів вдосконалення механізмів захисту прав людини, які відповідатимуть правотворчій політиці України, доцільно виокремити наступні, що мають першочергове значення в сучасних умовах розбудови суспільства і держави в Україні:

- підвищення ролі та значення діяльності Європейського суду з прав людини;
- посилення механізмів захисту прав людини на внутрішньодержавному (національному) рівні відповідно до вимог міжнародного права;
- розробка та впровадження комплексу інформаційних заходів, з метою підвищення освітнього (інформаційного) рівня людей в сфері їх прав та механізмів їх захисту і гарантування;
- вдосконалення процедури виконання рішень національних судів України та рішень міжнародних судових інстанцій в Україні;
- посилення кадрового забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування в частині підвищення професійного рівня кадрів в сфері прав людини та їх захисту, в тому числі і запровадження конкурсного відбору державних службовців на умовах складання іспиту для визначення рівня знань положень законодавства України та міжнародного права в сфері прав людини;
- розробка та впровадження в юридичну практику правових механізмів для недопущення в управлінській та правозастосовній практиці прийняття правових актів й індивідуальних рішень, якими порушуються права людини;
- передбачити у нормах чинного законодавства України положення щодо притягнення до юридичної відповідальності тих осіб, які винні у порушенні прав людини, що стимулювало б осіб, в тому числі і державних службовців, до недопущення порушень прав людини та відшкодування заподіяної таким порушенням шкоди;

– приведення законодавства України відповідно до вимог Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, зокрема: узгодити термінологічний апарат в сфері прав і свобод людини, вдосконалити механізми звернення громадян до Європейського суду з прав людини; максимально відобразити зміст норм Конвенції про захист прав людини у Конституції України та конституційних законах України;

– впровадити правовий механізм недопущення обмеження чи скасування прав людини, механізмів їх захисту в нормативно-правових актах підзаконного рівня.

Список використаних джерел

1. *Права і свободи людини в Україні* результати загальнонаціонального опитування громадської думки. К.: Сфера, 2000. 116 с.
2. *Назаров В. В.* Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. Форум права. 2009. № 1. С. 385-391.
3. *Железняк Н. А.* Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. Наукові записки. Т. 21. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2003_21/02_zheleznyak_na.pdf (дата звернення: 12.12.2018 р.).
4. *Арзамасов Ю. Г.* Ведомственное нормотворчество как тип юридической деятельности. Государство и право. 2006. № 9. С. 11-17.
5. *Бачило И. Л.* О методологии и юридической технике законотворчества. Государство и право. 2006. № 6. С. 14-22.
6. *Гудзь Д. С.* Поняття прав людини: загальнотеоретична характеристика. Часопис Київського університету права. 2007. № 3. С. 42-45.
7. *Радзієвська В. В.* Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 3. С. 149-152.
8. *Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права* від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 12.03.2020 р.).
9. *Кубієвич С. П.* Окремі питання імплементації міжнародно-правових стандартів прав людини в Україні. Держава і право. 2008. Вип. 37. С. 590-596.
10. *Тихий В. П.* Проблеми утвердження і забезпечення прав та свобод людини. URL: <http://vuzlib.com/content/view/110/91/> (дата звернення: 15.02.2016 р.).

References

1. *Prava i svobody liudyny v Ukraini* rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia hromadskoї dumky. K.: Sfera, 2000. 116 s.
2. *Nazarov V. V.* Osoblyvosti mekhanizmu zakhystu prav liudyny u kryminalnomu provadzhenni. Forum prava. 2009. № 1. S. 385-391.
3. *Zhelezniak N. A.* Poniattia derzhavnoi pravovoi polityky ta yii zahalna kharakterystyka. Naukovi zapysky. T. 21. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2003_21/02_zheleznyak_na.pdf (data zvernennia: 12.12.2018 r.).
4. *Arzamasov Yu. H.* Vedomstvennoe normotvorchestvo kak typ yurydycheskoї deiatelnosti. Hosudarstvo y pravo. 2006. № 9. S. 11-17.
5. *Bachylo Y. L.* O metodolohyy y yurydycheskoї tekhnike zakonotvorchestva. Hosudarstvo y pravo. 2006. № 6. S. 14-22.
6. *Hudz D. S.* Poniattia prav liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2007. № 3. S. 42-45.
7. *Radziivska V. V.* Shchodo pravovoho vyznachennia poniattia «mekhanizm zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna». Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy. 2010. № 3. S. 149-152.
8. *Mizhnarodnyi Pakt pro hromadianski ta politychni prava* vid 16.12.1966 r. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennia: 12.03.2020 r.).
9. *Kubiievych S. P.* Okremi pytannia implementatsii mizhnarodno-pravovykh standartiv prav liudyny v Ukraini. Derzhava i pravo. 2008. Vyp. 37. S. 590-596.
10. *Tykhyi V. P.* Problemy utverdzhennia i zabezpechennia prav ta svobod liudyny. URL: <http://vuzlib.com/content/view/110/91/> (data zvernennia: 15.02.2016 r.).

Шапран Ю. В. Удосконалення механізмів захисту прав людини крізь призму сучасної правотворчої політики в Україні

У роботі розкрито актуальність наукового пізнання теоретико-методологічних та практичних аспектів удосконалення механізмів захисту прав людини крізь призму сучасної правотворчої політики України. Узагальнено наукові погляди вчених, які стосуються недоліків сучасної правотворчості в Україні, а також реалізованості положень сучасної правотворчої політики. Наголошено на практичних недоліках реалізації положень правотворчої політики в Україні. Обґрунтовано, що правотворча політика формує доктринально визначену, концептуальну основу удо-

сконалення правового регулювання відносин в будь-якій сфері людського життя, в тому числі і в сфері захисту прав людини. Відзначено, що ключовою особливістю правотворчості, що відрізняє її від інших видів юридичної діяльності, є її системний характер, що пов'язаний з постійною тривалою процедурою прийняття норм права, їх поточної зміни та оновлення.

Доведено необхідність посилення дієвості механізмів захисту прав людини в Україні, що зумовлюється наявними проблемами в самому механізмі захисту прав людини, а також підтверджується статистичними спостереженнями, проведеними в українському суспільстві. На підставі аналізу недоліків функціонування механізмів захисту прав людини в Україні, виокремлено та обґрунтовано шляхи їх вдосконалення, які відповідатимуть правотворчій політиці України.

Ключові слова: правоутворення, правотворчість, правотворча політика, права людини, механізми захисту прав людини.

Shapran Y. V. Improvement of mechanisms of human rights protection through the prism of modern law-making policy in Ukraine

The paper reveals the relevance of scientific knowledge of theoretical, methodological and practical aspects of improving the mechanisms of human rights protection through the prism of contemporary law-making policy of Ukraine. The scientific views of scientists concerning the shortcomings of modern lawmaking in Ukraine, as well as the implementation of the provisions of modern lawmaking policy are generalized. The practical shortcomings of implementation of the provisions of law-making policy in Ukraine were emphasized. It is substantiated that law-making policy forms a doctrinal definite, conceptual basis for improving the legal regulation of relations in any sphere of human life, including in the field of human rights protection. It is noted that a key feature of lawmaking, which distinguishes it from other types of legal activity, is its systemic nature, which is associated with a continuous long process of adopting the rules of law, their current change and updating.

The necessity to strengthen the effectiveness of human rights protection mechanisms in Ukraine has been proved, which is conditioned by the existing problems in the human rights protection mechanism itself, and is also confirmed by statistical observations conducted in Ukrainian society. Based on the analysis of the shortcomings of the functioning of human rights protection mechanisms in Ukraine, the ways of their improvement, which will correspond to the law-making policy of Ukraine, have been identified and substantiated.

Among the ways to improve the human rights protection mechanisms that will be in line with Ukraine's law-making policy are the following, which are of paramount importance in the current conditions of society and state development in Ukraine: 1) enhancing the role and importance of the activities of the European Court of Human Rights; 2) strengthening the mechanisms of human rights protection at the national (national) level in accordance with the requirements of international law; 3) to develop and implement a system of information measures in order to increase the educational (information) level of people in the sphere of their rights and the mechanisms of their protection and guarantee; 4) to improve the procedure of enforcement of decisions of national courts of Ukraine and decisions of international courts in Ukraine; 5) to strengthen the staffing of the state authorities and local self-government bodies in terms of improving the professional level of human rights personnel and their protection, including the introduction of competitive selection of civil servants in the conditions of passing the examination to determine the level of knowledge of the provisions of the legislation of Ukraine and international law in the field human rights, etc.

Keywords: law-formation, law-making, law-making policy, human rights, human rights protection mechanisms.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-45